

BOZÓKI ANDRÁS

A kialkudott szabadság

Tőkés L. Rudolf: Hungary's Negotiated Revolution. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Tőkés Rudolf, a University of Connecticut professzora nem akármilyen könyvet tett közzé az elmúlt évben. Ez a vaskos mű az első olyan monográfia, amely az 1956-os forradalomtól a rendszerváltásig, sőt a kilencvenes évek elejéig terjedő magyar politikátörténetet átfogóan, összefoglaló és értelmező jelleggel mutatja be. A könyv a politikatudomány két témaköre, a „szovjetológia” és a „tranzitológia” új ötvözetét nyújtja, mindeddig a legteljesebb áttekintését adva a „tárgyalásos forradalomhoz” vezető kommunista, posztkommunista, majd rendszerváltó politikának. Talán Nigel Swain (1992) munkáját leszámítva, a korábban megjelent könyvek – nem említve itt az 1989–90 eseményeit elemző köteteket – a magyar politikát jóval szélesebb történeti aspektusból tárgyalták (Janos 1982; Sugar 1990; Hanák-Held 1992), vagy pedig megmaradtak a kommunizmustörténeti feldolgozások keretei között (Kovrig 1979; Molnár 1990).

Első olvasásra a könyv címe félrevezetőnek tűnik, hiszen a Bruszt Lászlótól kölcsönzött megfogalmazás (*negotiated revolution*) eredetileg csupán az 1989-es kerekasztal-tárgyalások és a demokráciába való békés átmenet leírására (Bruszt 1990a; 1990b) szolgált, míg Tőkés negyven év magyar politikáját ábrázolja e cím alatt. Tőkés tehát újraértelmezi és tágabban fogja fel a kifejezést és nem „tárgyalásos”, hanem „kialkudott” forradalomról beszél. A tárgyalás fogalma formális szabályokat, körülhatárolt témaköröket, jegyzőkönyvekben visszakereshető álláspontokat, formailag egyenlő feleket tételez fel, míg az alkudozás fogalmához a szövevényes, informális és a kívülálló számára sokszor átláthatatlan és rekonstruálhatatlan manőverek együttese társul. A „kialkudott” politikai engedmények és változtatások, reformok és forradalmak Tőkés értelmezésében a magyar

politikai kultúra szerves részét képezik, és jóval túlmutatnak 1989 rövid, fárgyalásos forradalmán. Ebben a megvilágításban a sikeres magyar politikusok – Bethlen Gábortól Deák Ferencen át akár Kádár Jánosig – a szívós alkudozás művészeiként (vagy, ahogy Aczél György mondta, a „kompromisszumok robotosaiként”) jelennek meg, sokszor több eredményt kicsikarva, mint a radikális, forradalmi vezetők.

Ebben az ábrázolásban úgy tűnhet, hogy az 1989-es fordulat nem egyszerűen szakítást jelentett a kádárizmussal és visszatérést 1956 örökségéhez, hanem az ötvenhatal kezdett folyamat – a hosszú alkudozás – korszakának lezárását és betetőzését. Ha pedig evolutív folyamat záróakkordjáról van szó, akkor a szereplők köre is kibővül mindazokkal, akik a régi rendszert akarták – reformok révén vagy anélkül – fenntartani. A szerző azonban jó érzékkel elkerüli a relativizálás csapdáját, s miközben az „alkufolyamatokat” a magyar politikai kultúra alapjellemzőjeként láttatja, különbséget tesz az alkukban szereplő, teljesen különféle indítatású aktorok szerepei között. Az 1989-es tárgyalások kiemelkedő jelentőségét abban látja, hogy a magyar politikai elit tagjai – hosszú évszázadok után először – egy ritka „kegyelmi” pillanatban maguk határozhattak az ország jövőjéről anélkül, hogy tekintettel kellett volna lenniük az országot közvetlenül fenyegető külső hatalom érdekeire.

Ahhoz pedig, hogy az ország ilyen, fennállása során kivételes helyzetbe juthatott, szükség volt 1956 forradalmi eufóriájára és traumájára, amelynek emléke a rendszerváltó elitben is kitörölhetetlen nyomot hagyott. Tökésnek igaza van abban, hogy az 1956-os felkelés nélkül nem érhető meg az utána következő „hosszú thermidor” (Vajda 1992) és 1989 önkorlátozó forradalmának motívumai sem. A történetet tehát ott kezdi, ahol kezdenie kell, s ettől még könyve nem válik – „visszamenőleg” sem – teleologikussá. Miként az 1688–89-es angol „dicsőséges forradalom” sem érhető meg Cromwell évtizedekkel korábbi véres forradalma nélkül, a magyar reformértelmiség kádárizmus alatti stratégiája sem magyarázható meg az 1953–56 közötti reformkommunisták önkritikus kriticismusa és különösen Nagy Imre példaadása nélkül (Aczél–Méray 1974). A történelem 1989-es „újrátárgyalására” azért kerülhetett sor a „jogszerűség” keretei között, mert a diktatúra eszmei tarthatatlansága már 1956-ban nyilvánvalóvá vált (Fehér–Heller 1992; Király–Bozóki 1996).

A politikai és gazdasági elitben zajló alkufolyamatokat persze kívülállók nehezen ismerhetik meg. Az országból 1956-ban még egyetemi hallgatóként távozó Tökés Rudolf sokat tett azért, hogy amerikai magyar politológusként, egy másik kontinensen élve se legyen kívülálló, vagy ha az volt is, olyan kutató legyen, aki belülről átlátja a magyarországi változásokat. A hatvanas években a magyar Tanácsköztársaságról írott könyve (Tökés 1967) után a hetvenes években tanulmányokat publikált és könyvet szerkesztett a szovjet politikáról (Tökés–Morton 1974), valamint a kelet-európai ellenzéki csoportokról (Tökés 1979). Képzett szovjetológusként több évtized után a nyolc-

vanás évek elejétől tette rendszeressé magyarországi látogatásait, interjúkat készített a politikai elit szinte valamennyi jelentékeny képviselőjével, számos előadást tartott és folyamatosan konzultált hazai elemzőkkel. Azon kevesek közé tartozott, akik Kádár, Grósz, Komócsin, Biszku, Aczél, Nyers és Berecz egykori véleményét, helyzetértékelését, nézeteit első- vagy másodkézből ismerhették meg. Könyvének a Kádár-rendszerről szóló fejezeteit épp az teszi plasztikussá, hogy a szerző nemcsak az MSZMP dokumentumaiból tájékozódott, hanem számtalan tényfeltáró háttérbeszélgetést is folytatott.

1989 után a szovjetológia válságba jutott, mert nem volt képes jelezni a szovjet típusú rendszerek mély válságát. Önkritikus tanulmányok jelezték a témával foglalkozó politológusok helyzetértékelésében bekövetkezett változásokat (vö. Taras 1992). A szovjet rendszerek bukásával a szovjetológia mint tudományos kutatási irány megszűnt, de a kommunista rendszerekkel foglalkozó politológusok közül csak kevés volt képes kilépni rögzült előfeltevéseinek keretei közül, s megszabadulni gondolkodásának „intellektuális homokszájkaitól” (Dessewffy 1996).

Tőkés Rudolfot nem érte váratlanul a magyar politikában bekövetkezett földcsuszamlás és – ellentétben sokakkal – képes volt arra, hogy a rendszer- és elitváltást közelről szemügyre véve, főbb jellemzőit szinte azonnal feldolgozza (Tőkés–Schöpflin–Völgyes 1988; Tőkés 1990; 1991). Sőt, afféle politológiai terepmunkaként, 1991-ben fél évet tanácsadóként a magyar külügyminisztériumban töltött, s így belülről gyűjthetett tapasztalatokat az új, demokratikus kormányzat működéséről – éppen egy olyan izgalmas időszakban, amikor a közép-európai országok „visegrádi” együttműködésének gondolata megfogalmazódott. Hatalmas anyagot gyűjtött össze, amiből több mint 1200 oldalas kéziratot írt. A kérdés ekkor már az volt, hogy miként szűkíti le – kiadója kívánsága szerint – kötetének terjedelmét feleakkorára(!), és így mely megközelítés válik módszertanilag hangsúlyossá.

Mi köti össze a zártabb, statikusabb szemléletű, régióspecifikus szovjetológiát a politikai dinamikára és a politikai változás jellemző interakcióira összpontosító, régiókhoz nem kötött tranzitológiával? Mi az a közös nevező, amely ezt a két eltérő témakört és vizsgálódási módszert összekapcsolja? Az elitcentrikus megközelítés. Tőkés Rudolf könyvének legnagyobb értékét a régi és új politikai elitek mind- eddig legalaposabb feldolgozásában látom. E vezérfonal pontos követése tette a könyvet koherenssé, logikussá, élvezetessé. Mindebből az a kritikai megjegyzés is következik, hogy – ha már a *magnum opus* a kiadó kérésére rövidíteni kellett – talán a könyvnek a gazdasági és társadalmi változásokat elemző részeit lett volna érdemes szűkíteni, s ezáltal még több teret szentelni a politikai szféra elemzésének.

Az olvasó számára világos, hogy a könyv hat pontba sűrített bevezető része („The mainsprings of political change in Hungary”) csupán esszenciáját tartalmazza a szerző gondolatának. A gazdasági és

társadalmi struktúraváltás komplex témaköreit nyilván nem volt lehetséges ehhez hasonlóan címszavakba foglalni. Mindezek együttes tárgyalása azonban már túl átfogóvá, enciklopédikus jellegűvé tették a könyvet. Ez nem rontotta a könyv minőségét, hiszen a szerző e témákat is lényegre törően, alaposan dolgozta fel. De a könyv fő merituma véleményem szerint a kommunista és posztkommunista elitök összetételének és politikai szerepének elemzése. Ennek révén válik Tőkés Rudolf könyve fontosabbá, mint általában a régió- vagy országspecifikus elemzések, s ennek alapján tekinthető értékes empirikus hozzájárulásnak az utóbbi időben egyre jelentősebb – az elitképződéssel, elitváltással és az elitök fennmaradásával kapcsolatos – elitelméleti irodalomhoz is.

HIVATKOZÁSOK

- Aczél Tamás–Méry Tibor 1974. *The Revolt of the Mind: A Case History of Intellectual Resistance Behind the Iron Curtain*. Westport: Greenwood.
- Bruszt László 1990a 1989: Magyarország tárgyalásos forradalma. In: Kurtán Sándor et al. (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*. Budapest: Aula-Omikk, 160–166.
- 1990b 1989: The Negotiated Revolution of Hungary. *Social Research*, (Vol.57.) 2, 365–388.
- Dessewffy Tibor 1996. Út a szolgaságtól – a Nagy Bukáshoz. *Politikatudományi Szemle*, (Vol. 5.) 1, 105–143.
- Fehér Ferenc–Heller Ágnes 1992. *Kelet-Európa „dicsőséges forradalmi”*. Budapest: T-Twins
- Janos, Andrew C. 1982. *The Politics of Backwardness*. Princeton: Princeton University Press
- Hanák Péter–Joseph Held 1992. „Hungary on a Fixed Course: An Outline of Hungarian History” In: J. Held (ed.): *The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century*. New York: Columbia University Press, 164–228.
- Király Béla–Bozóki András (eds.) 1996. *Lawful Revolution in Hungary, 1989–94*. Boulder: Social Science Monographs
- Kovrig, Bennett 1979. *Communism in Hungary: From Kun to Kádár*. Stanford: Hoover Institution
- Molnár Miklós 1990. *From Béla Kun to János Kádár: Seventy Years of Hungarian Communism*. New York–Oxford: Berg Publishers
- Sugar, Peter F. (ed.) 1990. *A History of Hungary*. London–New York: Tauris–Co.
- Swain, Nigel 1992. *Hungary: The Rise and Fall of Feasible Socialism*. London: Verso
- Taras, Raymond C. 1992. Sovietology and Its Discontents. In: R. C. Taras (ed.): *Handbook of Political Science Research on the USSR and Eastern Europe*. Westport–London: Greenwood Press, 1–25.
- Tőkés L. Rudolf 1967. *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*. Stanford: Hoover Institution
- (ed.) 1979. *Opposition in Eastern Europe*. Baltimore–London: Johns Hopkins University Press
- 1990 *From Post-Communism to Democracy*. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung

- 1991. Hungary's New Political Elites: Adaptation and Change, 1989–90. In: Szoboszlai György (ed.): *Democracy and Political Transformation*. Budapest: HPSA, 226–286.
- Tőkés L. Rudolf–H. W. Morton (eds.) 1974. *Soviet Politics and Society in the 1970s*. New York: Free Press
- Tőkés L. Rudolf–George Schöpflin–Iván Völgyes 1988. Leadership Change and Crisis in Hungary. *Problems of Communism*, (Vol. 37.) 5, 23–47.
- Vajda Mihály 1992. *A történelem vége? Közép-Európa, 1989*. Budapest: Századvég